որ եմ լցեալ մեղաւք ի մէջ անցաւոր աշխարհին, ո՛ թէ զառնա մահ մեղաւորիս եւ լինի անաչառ, ահեղ դատաւորին ով զերծոյս եւ ողորմելիս առացէք, ողորմածն Աստուած է ողորմի ինձ եւ ձեզ ամենեցուն, եւ ի թվին ՌԻԱ. (ՌԻԱ. (= 1572) ի դուռն սուրբ Աստուածածնին եւ սուրբ Պետրոսին, ի յաւելումն աւելի ուխտիս տէր Յովաննէս եպիսկոպոսն եւ դուռս սկիզն իմ զԱստուածատուր վարդապետն. Աստուած իւրեանց փոխարէն վարձս հատուցանէ ամէն: Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս. Շեր քահանայն եւ գորգին զԹորոս քահանայն որ եառաւ ի հալալ ընչեցն եւ եա կապել սուրբ աւետարանս իւրեանց հոգոյն յիշատակ: «Վերուստ յոհանն· ի գիչերի Ղուկաս, ուղղէ Մարկոս, զառնէ Մաթէոս:

(Կան նաեւ այլեւայլ գրչերով զանազան մանր նոր յիշատակարաններ են, որոնք այնպիսի տկար գրչագիր մը են որ կարդալը դժուարին է, եւ տառասխալներն ալ չատ):

(Շարունակելի:)

ԿԷՕՉԷԱՆԵՐԷՆ ԳԵՐԳԱՍՏՈՂ

(Շարունակութիւն:)

Քէօչէկ Օղլու Յակոբի որդի Անտոն եւ իր Տիկինը՝ Տիրուհի *օրհնուած են 10 զաւակներով, Յովսէփ, Մարիցա, Պետրոս (Բեդրակ), Պօղոս, Միքայէլ, Իսկուհի, Երանիկ, Թագուհի, Սոֆիա եւ Յակոբ: Պատրիարքարանի Դիւանին մէջ արձանագրուած են մեայն հետեւեալները· Յովսէփ, Պետրոս, Պօղոս, Յակոբ, Միքայէլ, Երանիկ եւ Սոֆի: Ամբողջ ցանկը պահած է Տիկ· Մարիամ Նազլը:*

Տիկ· Մարիամ կ'ըսէ որ Անտոնի մահէն վերջ իր զաւակները բաժնուելէն Պոլսոյ զանազան թաղերուն մէջ· Յովսէփ՝ Գատրգիւղ, Պետրոս՝ Օրթագիւղ, Պօղոս՝ Բեքրա, Յակոբ՝ Թոփգափու, եւ այլն: Ինչպէս պիտի տեսնենք՝ Պոլսոյ այլ եւ այլ անկիւնները մէջ ալ տուներ կամ ամառանոցներ չինած են իրենց: Իրենց գլխաւոր աշխատանոցը Գալաթիա էր, ուր Կէօչէկեանք Կէօմբիւճ Ձաքքէսիի վրայ «Կէօչէ Օղլու Խան»ը ունէին: (Ց· Գ· Փալագաչեան, Տեղագրութիւն Կոստանդնուպոլսոյ եւ շրջակայից եւ Ցաւելուած կ· Պ· 1887, էջ 57):

Այժմ խօսինք կարգաւ Անտոն Կէօչէկի սերունդի մասին:

1· Յովսէփ· — Ծնած է 1808ին եւ ունեցած ազգային գործունէութիւն: 1854ին կը ներկայանայ Կէօչէկեան Գերդաստանի գլուխներէն մին եւ Ազգին գործերուն մէջ առաջնակարգ դեր կատարող անձ (Համա· Ց· Ամկէրեան, Պատմութիւն, անդ, էջ 359):

Թէեւ Կէօչէկեանները Հասունեան խըմբերու մէջ ընդհանրապէս անդիներուն յարած էին, սակայն 1875էն սկսած իրենց մէջ շարժում մը ծագը կու տայ գարձի եւ կատարեալ յարումի Հռոմի եւ անոր հաւատարիմ անձերուն: Մեր Հ· Մանուէլ Տէվրիշեան կը գրէ Պոլսէն· «Զատկին Թէման պատարագին Քէօչէէ Յովսէփ էֆ· մեծ տղով ներկայ գտնուեցաւ՝ մէկալ կողմանէ զգուած ըլլալով» (Դիւ· 1875 Ապրիլ 27):

1836ին Կէօչէկեան Տունը մասնաւոր պատիւ մը ընդունած է Սուլթանէն: Թէ ի՞նչ էր այդ պատիւը եւ ո՞վ յատկապէս պատուողը՝ չկայ տեղեկութիւն: Մեր Հ· Անտոն Դանիեան, որ Կէօչէկեանց խոստովանահայրն է՝ նամակի մը մէջ աճապարելով ուրախ լուրը տուած է սա լակոնական ոճով, նպատակ ունենալով յետոյ մանրամասնութեամբ գրելու· «Քէօչէկեանք պատուեցան յարբայէ, զրմէ գրեցիկ···» (Դիւ· 1836 Յուլիս 20): Ցետոյ մոռցած է սակայն գրել:

Ինչպէս տեղեկացանք՝ նոյնպէս անհատաբար Յովսէփ Կէօչէկեան մեծահարուստ մարդ եղած է: Բերա Աղաճամիի մօտ Կէօչէկեանք 2000 կանգուն մեծութեամբ գետին մը ունէին, որուն վրայ չորս կրպակներ կային: Երկիրը կը վերաբերէր Կէօչէկեան Ընկերութեան, որոնց մէջ կը յիշուին Յովսէփ Աղա, Յարութիւն եւ Յակոբ: Գետինը կ'արժէր 650,000 դուրուշ (Դիւ· 1850 Յունվ· 10):

Յովսէփի բնակարանը Գատրգիւղ էր: Ետոյ է որ 1883 Փետր· 14ին կը կնքէ մահկանացուն: Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ս· Աստուածածնին աթոռանիստ եկեղեցւոյ մէջ, Բերա (Թէրե· էֆեսար, 1883 Թ· 1644): Շէյլիի գերեզմանատան մէջ Յովսէփ իր ընտանեկան դամբարանը ունի սա վերտառութեամբ·

Ընտանիք
Յովսէփ Կէօչէկեան
(Քօսեան, անդ, էջ 79):

Կարճ, բայց լի իմաստով սա գովեստը կը կարզանք իր մասին· «···այր պատուական յոյժ» (Դիւ· Վիեննա· Մխիթ· 1855 Դեկտ· 13):

Յովսէփ Կէօչէկեան ամուսնացած էր Լիւսի (Լուսիկա) Տաւուտեանի (եգրօրաղջիկ կարապետ Արքին Տաւուտ Փաշայի) հետ: Տիկ· Լիւսի մեռած է 1880 Մարտ 12ին, որուն առիթով նամակ մը կը տողէ· «Ցաւուրս յայսոսիկ հանգեաւ ի Տէր տիկին Յովսէփ էֆ· Քէօչէկեանց Լուսիքա, որ երբեմն դրօշակիրն էր ի մէջ կանանց Անգլ կոմսին եւ յամաց ինչ հետէ դարձեալ յայս կողմն եւ մեռաւ ի ձեռն Dr· Giov· Ժողովրդապետի եկեղեցւոյն Հոգւոյն Սրբոյ եւ յուղարկաւորեցաւ ծանու հանդիսիւ ի մերմէ կողմանէ: Գեր· Հոգեւոր Տէրն յետ գնալոյն ի գլխադրէս ի տուն Պօղոս Էֆ·ին Քէօչէկեան, վասն ճանելոյ անդէ, չոքաւ եւ առ եղբայր նորա Յակոբ էֆ· եւ բազում մեծարանօք ընկալեալ եղեւ յընտանիացն եւ ի Հ· Պօղոսէ Լիւրանեանցէ» (Դիւ· 1880 Մարտ 10):

Յովսէփ եւ Լիւսի ունեցած են երեք մանչ եւ երկու աղջիկ· Անտոն, Գրիգոր, Յովհաննէս, Նեկտար եւ Սուրբիկ:— ա) Անտոն մեռած է մանուկ· մահուան թուականը անծանօթ է:— բ) Գրիգոր եւ իր եղբայրը Յովհաննէս առաջին աշակերտները են Վիեննական Մխիթարեանց Պոլսոյ մէջ 1857ին բացած Գիշերօթիկ վարժարանին 9 գիշերօթիկներէն, ուր արձանագրուած են· Գրիգոր Քէօչէկեան, Յովհաննէս Քէօչէկեան, որդիք Յովսէփ Քէօչէկեանի (Նամակ Հ· Մանուէլ Տէվրիշեանի, 1857 Դեկտ· 16): Հ· Մանուէլ այդ նամակին մէջ կը գրէ Գեր· Պողոսճեանին· «Ակն ունիմք եթէ օրհնութեամբ Տեառն եւ աղօթիւք Ձերովք ոչ միայն սոքա պարծանք լինիցին Միաբանութեանս, այլ զբեթէ ամենեքին մանկունք բնտիրք են, սրամիտ···» (Անդ):

Գրիգոր եւ Յովհաննէս սովորական ուսումէն զատ՝ մեր քով դաշնակի դաս ալ առած ըլլալով՝ 1858ի դպրոցական հանդէսի ժամանակ նուագած են թէ՛ առանձին եւ թէ à 4 mains (Դիւ· 1858 Օգոստ· 1):

Գրիգոր եւ Յովհաննէս յետոյ իրենց ուսումը շարունակած են Պարիսի Մուրատեան վարժարանի մէջ, ուր ըրկած է զիրենք իրենց հօրեղբայրը՝ Յակոբ Կէօչէկեան՝ ընկերացնելով Պոլսէն մեր Հայրերէն մին: 1865ին դեռ հոն էին (Դիւ· 1865 Յունիս 2):

Գեղարուեստի սէրը, զոր արթնցուցած էր Պոլսոյ մեր վարժարանը Գրիգորի սրտին մէջ՝ ծիլ արձակելով կը զարգանայ յետոյ՝ պարապ հոգ դանելով Գրիգորի մէջ, որ ապագային կը զառնայ տաղանդաւոր ազուա-ճի նկարիչ մը: «Կ'արտադրէ, կը գրէ Արմենակ Սապըղ, 1876ի տեղեկները եւ որ Համոմ մենակ Սապըղ, 1876ի տեղեկները եւ որ Համոմ Պէյլ հետ, Պոլսոյ առաջին նկարչական սալոնները մէջն՝ 1881ի ցուցահանդէսին գլխա-

ԳՐԻԳՈՐ ԿԷՕՉԷՃԵԱՆ
(ՆԿԱՐԻԶ)

ւոր գուցադրողը եղաւ: Չալիլ Էհէմ կ'ըսէ թէ այս արուեստագէտը նպաստած է թուրք մէջ տարածման... Հայ Գեղարուեստական Միութիւնը ձեռք անցուցած էր Կէօչէ-Օղլուի գործերէն ծաղիկի երկու իւղաներկ ուսումնասիրութիւններ եւ մատիտով աշխատուած երկու դիմանկարներ, արուեստագէտին իրոջ եւ մօր դիմանկարները: Այս վերջին դէմքը, պատկերագրական մասնաւոր շահեկանութիւն մը կ'ընծայէ, որովհետեւ ան կը ներկայացնէ բարեկեցիկ Քաղեենի հայ տիկինը» (Արմենակ Սապըղեան, Անահիտ, Փարիզ 1933 Թ· 1–2, էջ35–65):

Արմենակ Սապըղ տուած է նաեւ Գրիգորի մօր եւ քրոջ՝ Օր· Նեկտարի — նկար-

© National Library of Armenia

նեը (Անահիտ, *անդ*, Թ· 1–2, *էջ* 35 (*մայրը*) *եւ* Թ· 3–4, *էջ* 35 (*քոյրը*), *ինչպէս նաեւ նոյն ինքն նկարիչ* Գրիգոր Կէօչէյեանի *լուսանկարը* — (Անահիտ, *անդ՝* Թ· 3–4, էջ 34), *սրմէ հանելով կու տանք հոս իր պատկերը*:

Գրիգոր Կէօչէյեանի գործերը վենետիկի Մխիթարեաններուն նուիրած է Հայ Գեղարուեստական Միութիւնը (Անահիտ, *անդ*, Թ· 3–4, *էջ* 33 *եւ* 1937 Թ· 3–4, *էջ* 41)։ *Այս Միութիւնը հիմնուած է* 1919*ի սկիզբը եւ երկար տեւած չէ* (*Տե՛ս իր մասին՝ Պատմութիւն Հայ Մշակութային Ընկերութիւններու*, Ա· Վիեննա 1957, *էջ* 727–8 *եւ* Անահիտ, *Փարիզ* 1937 Թ· 3–4, *էջ* 40)։

Գրիգոր Կէօչէյեան ծնած է ամուրի եւ մեռած Պարիս 1883*ի առեներեը*։ *ը*) *Յովհաննէս, ծնած* 1848*ին՝* 1872 *Սեպտ*· 26*ին կը վախճանի*։ Մասիս (1872 *Սեպտ*· 28) *կը գրէ*· «*Կէօչէյեան Վահմ*· *Յովսէփ էֆ*·*ի որդի Յովհաննէս էֆ*·*ն, որ իւր* ազնիւ բնաւորութեամբ եւ բնտիր ճիրքերով *իւր ամէն ծանօթաց սէրն ու համակրութիւնը գրաւած էր*, աներուժելի հիւանդութեամբ *մ'երեքշաբթի օրն իւր ծագիկ կեանքը կնքեց ի հասակի* 24 *ամեայ եւ երկկ յուզարկաւորութիւնը կատարեցաւ մեծահանդէս չքով*»։

Ս· Յովհ· Ոսկեբերան՝ *եկեղեցւոյ մէջ մարմարիոն քարի վրայ քանդակել տուեր է մայրական սիրտը*·

Մայրն գորովալիր Լուցիա
Իւր վաղամեռիկ որդւոյն
Յովհաննու Կէօչէյեան
Զայս մահարձան առ յիշատակէ
կանգնէ աղէկէզ գթոյն
1848–1872
(*Հ*· *Յ*· *Քօսեան, անդ՝ էջ* 248)։

դ) Նեկտարի *մասին չենք գտած ծանօթութիւն մը*։ *Հաւանօրէն ծնած է կոյս*։ *Իր նկարը նկարած է եղբայրը՝ Գրիգոր եւ հրատարակուած է* Անահիտի (1933 Թ· 3–4, *էջ* 34) *մէջ*։ *ե*) Սուրբիկ *ամուսնացած է* Alphonse Crèspin (*Ֆրանս*·)*ի հետ եւ ունեցած* 5 *զաւակ*· 1· Aimé *ամուսնացած է* Alber Glavani (*Ֆրանս*)*ի հետ*, 2· Lucie *ամուսնացած է* Արամ Պէյ Կէօչէյեանի *հետ*, 3· Marie *կրօնաւորած է* (Sœur Marie St. Jean, *Լուրդի կարգ*), 4· Marguerite *ամուսնացած է* Giuseppe Oliva*ի* (*իտալ*·) *հետ*· 5· André *ամուսնացած եւ ունեցած է երկու ազջիկ*։ *Առանք ամէնքն ալ մեռած են*։

2· Մարիցա· — *Անոնցմէ մեծ ազջիկն է, ծնած* 1810 *եւ մնացած կոյս, մեռած է* 1879 *Ապրիլ* 19*ին* 69 *տարեկան* (Լրագիր, *կ*· *պ*· 1879 Թ· 950)։ *Իր բարեբարութեան ապացոյցները պահուած են հետեւեալներուն մէջ*· 22 թօփ Ամերիքա կը նուիրեն երկու էօյրեր — Մարիցա եւ Թագուկ Կէօչէյեաններ Ս· Յակոբի Աղբատանոցին (*Հ*· *Ս*· *Սրապեան, անդ, էջ* 118)։ — *կարնոյ Հինճէ Գիւղին մէջ եկեղեցի մը կը շինուի Սկիւտեան եպիսկոպոսի օրով*, 1862*ին*։ *Եկեղեցւոյ խորանի Աստուածածնայ պատկերին տակը գրուած է*· «Յիշատակ աստուածապէր եւ ազնուագարմ Մարիամայ դստեր Կէօչէյեան Անտոնի Կ· Պոլսեցւոյ 1862» (*Հ*· *Յակոբ Ծ*· *Վ*· *Քօսեան, Բարձր Հայք*· *Բ*· *Վիեննա* 1931 *էջ* 102)։

3· Պետրոս (Բեդրակ)· — *Ծնած է* 1811–*ին եւ ամուսնացած* Էֆիմի (Եւփիմէ) Մանասեանի (*ծն*· 1818 *Հոկտ*· 30 *մեռ*· 1888 *Յուլ*· 20) *հետ եւ ունեցած* 4 *զաւակ*· *ա*) Նասիպ Յարութիւն (*ծն*· 1847 *Ապր*· 6 *եւ մեռ*· 1882 *Սեպտ*· 3), *որ իր ակզբնական կրթութիւնը ստացած է*· 1857*ին Բերայի մէջ բացուած այդ վարժարանի առաջին* 9 *աշակերտներէն էրզրումն է* — Նասիպ Քէօչէյեան, որդի հանգուցեալ Բեքրաֆ Քէօչէյեանի (*Դիւ*· 1857 *Դեկտ*· 16)։ — *Նասիպի յետագայ կեանքի մասին տեղեկութիւն չունինք*· *Մեռած է* 1882*ին կանխահաս մահով*։ *բ*) Տիրան Մկրտիչ (*ծն*· 1850 *Փետր*· 3· *մեռ*· 1874 *Յունուար* 3) 15 *տարեկանին* — 1865 *Յունիս* 20*ին* — *Մայր-վանքս այցելած է* Պօղոս Կէօչէյեանի *եւ տիկնոջ՝ հետ՝ երթալու համար* Ռափայելեան վարժարան (*Վիեննաիկ*)։ 1874*ին ճամբորդութեան մը մէջօգին՝ վաղահաս մահուամբ կը վախճանի*։ *Կէօչէյեանց տեղերէ՞ց մը թէ բարեկամ մը, որ «Մ*· *Վ*·» *կը տառապարէ՝ կը սպայ* 12 *տուն տանտուր բանտատեղծութեան մը մէջ Տիրանի օտար ծովու վրայ հասած մահը*·

«···*Յօտա՛ր օտար ծովափն ուրեք*
Յարբան գրկաց մօրդ աղէկէզ
Մինչդեռ ի քուն կայիր քնքուշ
Մահն անողորմ հնձեց գքեզ։

Ըզքեզ, զոր սիրտս կ'երազէր
Թշուառ ազգիս յոյս ներաշահ

Եւ մարդկութեան ազնիւ բողբոջ
Եւ վեհ զարմիդ նըշոյլ անմահ···»

(Մասիս, 1847 Թ· 1503)։ *պ*) Վերոն *եւ պ*) Արուս· *Այս չորս պատկներէն ոչ մէկը ամուսնացած է*· Վերոնիկա *անդամ է Հայ կաթ*· «Վարդուհեան Ընկերութեան» 1873*ին* (Մէնմ·· Հավատիս, 1879 Թ· 1146) *եւ «Աղբատասէր Տիկնանց Ընկերութեան» 1881ին*։

Պետրոս երկար կեանք չէ ունեցած· *Անծանօթ է մեզի իր հանրային կեանքն ու գործունէութիւնը*· *Իր բնակարանը Օրթագիւղ էր, բայց Բերայի մէջ ալ տուն ունէր*· *Կը մեռնի* 1852*ին*· *Շիլլիի գերեզմանատան մէջ Պետրոս Կէօչէյեան իր յաւտուն ընտանիքին բաժինը ունի*· *Հոն մաուսուի գրան վրայ գրուած է*·

Սանդուխս եմ Յակոբեան յերկրէս
վերնոյն օթեւան
Երկնաչուռ Հոգւոց Տուժին
Կէօչէյեան

իսկ ներսը քարերուն վրայ գրուած է·

Տիրան
Մկրտիչ Կէօչէյեան
որդի Բեդրակայ
Ծն· 1850· Փետրվ· 3
Վախ· 1874· Յունվ· 30

*

Բեդրիկ
Պետրոս Կէօչէյեանց
որդի Անտոնի
1811—1852

*

Էֆիմի
Եւփիմէ Կէօչէյեան
Ծնեալ Մանաս
Կողակից Պետրոսի
Ծն· 1818· Հոկտ· 30
Վախ· 1883 Յուլ· 20

*

Նասիպ
Յարութիւն Կէօչէյեան
որդի Բեդրակայ
Ծն· 1847· Ապրիլ 6
Վախ· 1882 Սեպտ· 3

(*Հ*· *Յ*· *Քօսեան, անդ, էջ* 72–3)։

4· Պօղոս·— *Ծնած է* 1819*ին եւ ունեցած տպպային գործունէութիւն*· 1864–72*ի Ս*· *Յակոբի Հիւանդանոցի Հոգաբարձութեան* 12 *անդամներէն մին է* (*Հ*· *Ս*· *Սրապեան, անդ, էջ* 113)· *Հ*· *Սրապեան կը գրէ*· «*Կարի արդիւնաւոր է այս Հոգաբարձութեան պաշտօնավարութիւնը, վասն զի ոչ միայն իրեն նախորդին դադարած պարտքը ազգ*· *հանգանակութեամբ մէկ տարուան մէջ մասամբ կը հատուցանէ, այլ եւ մեծ գործ կու տայ Ս*· *Յակոբայ նեղքին բարեկարգութեան եւ անոր կալատածոյ յաւելման*» (*Անդ, էջ* 113–4)· *Ինքը, Պօղոս Կէօչէ Ս*· *Յակոբի համար եղած հանգանակութեան կը մասնակցի* 2000 *դուրուշով* (*Անդ, էջ* 118)·

Պօղոս ամուսնացած է Ճանիկ Աղա Պէյլիկճեանի *ազջկան՝* Թագուհիի (*ծն*· 1838 *մեռ*· 1891 Դեկտ· 7) *հետ*· *Տիկ*· *Թագուհի իր երկան բարեբարութեանց նմանելով՝ մասնակցած է նախ Հայ Կաթողիկէ «Աղբատասիրաց Եղբայրութեան» Ընկերութեան՝ երկու բաժին գրուելով, ինչպէս կը տեսնուի* 1864*ին տպուած Եղբայրութեան Տարեկան հաշուետուութենէն*· *Եղբայրութիւնը ունէր* 9 *կէսերէ կազմուած կանոնագիր մը եւ իր նպատակն էր աղբատ տղոց արհեստ սորվեցնել* (*Տե՛ս նաեւ Պատմ*· *Հայ Մշակութային Ընկերութիւններու*· *Հատոր Ա*· *Վիեննա* 1957, *էջ* 83–84)· *Տիկ*· *Թագուհի յետոյ չարունակած է իր բարեբարական գործունէութիւնը* 1875*ին Հիմնուած Հայ Կաթողիկէ «Աղբատասէր Տիկնանց Ընկերութեան» չրջանակին մէջ, ուր տասնձնած է նաեւ վարչական պաշտօն եւ վարած Ընկերութեան Գանձապահութեան պատասխանատու գործը* (*Տե՛ս «Ընկերութիւն Ազգատասէր Տիկնանց»*· *Հաշուեկշիռ* 1875 *Մարտ — 1881 փետրուար*· *կ*· *պ*· 1881, *ուր աչքի կը գարնէ կէօչէյանց անդամակցութիւնը եւ նուիրատուութիւնը Ընկերութեան՝ անուններու սա չարանով*· Աստիճ կէօչէյեան, Եւփիմէ կէօչէյեան, Սօֆի կէօչէյեան, Վերոնիկ կէօչէյեան, Տիրուհի կէօչէյեան)·

Պօղոս եւ Թագուհի ունեցած են երկու ազջիկ· *ա*) Մադրլէն *եւ բ*) Տիրուհի· Մադրլէն *ամուսնացած է, ըստ Տիկ*· *Մարիամ Նագլըի՝* Յակոբ Հիւրմիւզեանի *հետ եւ զաւակ չեն ունեցած*· *Սակայն իր հօր՝ Պօղոսի ընտանեկան շիրմագրին մէջ գրուած է*·

© National Library of Armenia

Պօղոս Կէօչէյեան
Ընտանիք
Մադըլէն
Ալիբասանեան
Ծնեալ Կէօչէյեան
Վախճանեալ 1924
(Հ·Ց· Քօսեան, էջ 67)։

Ակռէ կը սեղմուի թէ Մադըլէն ամուսնացած է Ալիբասեանի մը հետ, հաւանօրէն Հայ Կաթողիկէ Ալիբասեան Գերդաստանի վերաբերող անձի մը։ — Տիրուհիի մասին կը գրէ Տիկին Մարիամ Պաղտասարեան· Տիրուհի նախ ամուսնացած է Henri Calosի, *յետոյ* Մկրտիչ Թոմաքեանի *հետ եւ ունեցած է աղջիկ մը՝* Mercédès *եւ մանչ մը՝* Ferit։ *— Տիրուհիի մասին հանգիպած ենք նաեւ հետեւեալ գրութեան մէջ· «Ցաւուրս յայտնիկ վախճանեցաւ Պօղոս Էֆ· Քէօչէյեան, զորոյ գկրտսեր դուստրն զոգացեալ էր ի վերջին աւուրս պատանի մի — Անդրանիկ Հիւմբիւզեան — բայ փախաքանաց աղջկան եւ ի դիշերական փախուստեան իւրեանց զգատագովի պահակեալ փութանակի ի յոյն երթ-ցուէ ...»* (Տիւ· 1880 Փետր· 27)։

Պօղոս Կէօչէյեան վախճանած է 1880 Փետրուարին, իսկ Տիկ· Թագուհի՝ 1891 Դեկտ· 7ին (ՄԷմ· Ախպար, 1891 Թ· 2252)։

Հետաքրքրական պարագայ մըն է նաեւ սա որ Պօղոս Կէօչէի ընտանեկան դամբարանի անուններուն մէջ Տիրուհի չի գտնուիր· ո՞ւր թաղուած է Տիրուհի — չենք գիտեր։ Ահա Պօղոսի ընտանեկան մահարձանը·

Պօղոս Կէօչէյեան
Ընտանիք
Մատրլէն
Ալիբասեան
Ծնեալ Կէօչէյեան
Վախճանեալ 1924
53 տարեկան

*

Թագուհի Կէօչէյեան
Վախճանեալ 1891

*

Պօղոս
Կէօչէյեան
Վախճանեալ 1880
62 տարեկան

(Հ· Ց· Քօսեան, Գերեզմանատուն կաթ· Հայոց, անդ՝ էջ 67)։

5· Միքայէլ·— *Ծնած է 1826ին՝ ամուսնացած կատարինէ Աճէմեանի հետ եւ ունեցած աղջիկ մը Լուցիա, որ ամուսնանալով Թովմաս Կէօչէյեանի հետ՝ ունեցած է երկու զաւակ· Թագուհի եւ Թովմաս։ Առնոյ մասին ուրիշ ծանօթութիւն չունինք։ Այս Թովմաս Կէօչէյեանը Տիկ· Մարիամ Նազլը «Կէօչէ Օղլու» կ'անուանէ եւ որեւէ բացատրութիւն չի տար։ Մեզ կը թուի թէ սերունդ է Կէօչէյեան Գերդաստանի երկրորդ Տոհմաճիւղին, զոր վրայ պիտի խօսինք յետոյ։*

6· Իսկուհի·— *Չի յիշուիր Պաորիաքարանի ցանկին մէջ։ Մարիամ Նազլը կը գրէ իր մասին·* Iskuhi Doudou célibataire։ *— 1864ին «Ազքատասիրաց Եղբայրութեան» անդամներու ցանկին մէջ կը կարդանք· Կէօչէյեան Երանիկ Օրիորդ, Կէօչէյեան Թագուհի Տիկին, Կէօչէյեան Իսկուհի Օրիորդ, Կէօչէյեան Մաչառուր Ագա, Կէօչէյեան Սօֆի Օրիորդ»։ — Ս· Ցակոբի Աղբատանոցին եղած նուիրատուութեան մը ցանկին մէջ կը կարդանք· «66 Եիւզ Քէշիքի Կէօչէյեան Իսկուհի Տատուտան»* (Հ· Ս· Սրապեան, անդ, էջ 118)։

1852 *Մարտ 10ին Պոլսէն Վիեննա նամակ մը գրելով՝* Եղ· Նիկողայոս Պալճեան կ'ապրպրէ երեք ազօթիրք սեւ եւ կարմիր կաշիով կազմուած եւ ոսկեզօծ· «Ազաչեմ բարւոք ինչ լիցի, կը գրէ նա, դի վերաբերի դատերց Քէօչէքեան Անտոն Աղային» (Դիւ· 1852 Մարտ 10)։ *Այդ առն կատարուած էր արդէն Ալլահվէրտեան Աբրահամ Ամիրայի անդրանկին՝ Գրիգորի պսակը Կէօչէյեան Թերէզօնի հետ։*

7· Երանիկ·— *Ծնած 1827ին՝ մեռած է կոյս։ Կը մեռնի 1903 Ապր· 19ին։ Այս առնեղբը Կէօչէյեանց մատրանապետն էր Բաղեաբաս Ծ· Վ· Սամանճեան։ Օր· Երանուհի կենդանութեանը կտակ մը ըրած՝ յանձնած էր Սամանճեան Վ·ին։ Վարդապետը Օրիորդի մահէն վերջ կը փութայ յանձնել անոր կտակը Ամենապատիւ Հոգեւոր Տէրոջ Իմմանուէլեան Կաթողիկոս-Պատրիարքին, որ ժառանգորդները գումարելով՝ ընթեռնուլ կու տայ անոնց առջեւ։ Այս ընթերցումէն կ'իմացուի որ հանգուցեալը Ս· Ցակոբ Ազգ· Աճկեղանոցին 2000 օսմ· ոսկւոյ արժողութեամբ գոհարեղէն նուիրեր է Հէօճէքը*

շէրիով վաւերացեալ 17 Մուհարրեմ 1317 (= 1901), պայմանաւ որ յիշեալ գումարին կէսով Ս· Յակոբայ Մատուռը նոր շինուի եւ անոր մէջ թաղուի իր մարմինը, իսկ միւս կէսով ալ կալուած մը կառուցուի ի նպաստ սոյն հաստատութեան։ Կ'իմացուի զարձեալ որ կտակակատար կարգեր է Բէմմէզ Կոմիտաս Էֆ· եւ Անտոն Պէկ Կէօչէյեան, իր եղբօրորդին (Յակոբ Կէօչէյի երեցը)։ Կտակի գործադրութիւնը այլեւայլ դժուարութիւններու կը բախի ու կ'ուշանայ տարի մը։ Հանգուցեալին մարմինը, որ Ս· Ցակոբի մէջ պահուած էր՝ չարաթէ մը Շիշլիի Ագգ· Գերեզմանատունը կը փոխադրուի, զի Մատրան տեղը նոր շինութիւններու յատկացուած էր եւ ուրիշ մը չինելն ալ կայսերական հրամանի կը կարօտէր, որ չատ դժուարաւ ձեռք կը բերուէր Սուլթան Համիտ Բ·ի օրով (Հ· Ս· Սրապեան, անդ, էջ 298–9)։

Օր· Երանիկին կտակած գոհարեղէններու գնահատումը մասնագէտներու կողմէ տեղի ունենալով՝ կ'իմացուի որ անոնց արժէքն է 1300 օսմ· ոսկի, որով Միւքէվէլի Կէօչէյեան Անտոն Պէյի եւ Գերդաստանի, Կէօչէյեան Անտոն Պէյի եւ Գերդաստանի, ինչպէս նաեւ Ս· Ցակոբի Հոգաբարձութեան ինչպէս նաեւ Ս· Ցակոբի Հոգաբարձութեան մէջեւ համաձայնութիւն մը պայմանաւով կ'որոշուի·

Ա· Հանգուցեալ Օր· Էրանիկին մարմինը թաղել Շիշլիի գերեզմանատունը եւ վրան կառուցանել 300 ոսկւոյ արժողութեամբ շիրիմ մը·

Բ· Մնացած գոհարեղէններու արժէքին դիմաց Ս· Ցակոբի կալուածներէն թիւ 2 ան վրայ հանգուցեալին արձանագրութիւնը դնել եւ նոյնը նշանակել Անկեղանոցի տոմարին մէջ։

Գ· Գոհարեղէնները Ս· Ցակոբի Հոգաբարձութեան յանձնել·

Դ· Կառուցեալ շիրմին նորոգութիւնները Անկեղանոցին կատարել·

Ե· Հանգուցեալին մահուան օրը (19 Ապրիլ) Ս· Ցակոբայ մատրան մէջ տարին ձայնաւոր պատարագ մը մատուցուի եւ իր գերեզմանին վրայ թիւ պատարագ մը շիրմին նուիրման օրը (անդ, էջ 304–5)։

1904ին Կէօչէյեանց մատրանապետն է Յովհաննէս Ծ· Վ· Թումայեան։ Օր· Երանիկի կտակին համեմատ շիրմին չինութեան կը ձեռնարկէ եւ կ'աւարտէ։ Թիւ 2 ան վրայ կը գտնէինք ճուտաձեւ կճեայ տախտակ մը՝ սա վերատառութեամբ·

Յիշատակ
Երանուհի Կէօչէյեանի
Հրիտակ 19 Ապրիլ 1903
(Հ· Ս· Սրապեան, անդ, էջ 106–7)։

Ս· Ցակոբայ Ագգ· Հիւանդանոցի մշտընջենաւոր պատարագներու ցուցակին մէջ նշանակուած է· «1905 Ապրիլ 19· Կէօչէյեան Երանուհւոյ տարին ճայնաւոր պատարագ եւ պաշտօն։ «1905 Մայիս 14· եւ մէկ քիւ պատարագ նոյնպէս Կէօչէյեան Երանուհւոյ համար իր շիրմին վրայ» (Անդ, էջ, 454)։

Օր· Երանուհիի մահուան առթիւ կը գրէ Մէմլ· Ախպար թէ հանգուցեալը բարեպաշտ եւ բարեգործ անձ մ'ըլլալուն՝ միւռ Հայ կաթ· Հիւանդանոցին նուիրատուութիւն ըրած, աղքատները հոգացած է· կինքը ճանչցողներ մահը լսելով՝ մեծ ցաւ զգացին։ Թագման յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Ս· Յովհ· Ոսկեբերան եկեղեցւոյ մէջ՝ ամբողջովին սեւով եւ գորգերով ծածկուած եւ ամէն կողմ մոմավառ, մէջտեղը «քաւարան» մը ծագկազարդ։ Թագման կարգը կը կատարէ Հոգեւոր Տէրը՝ Էմմանուէլեան Կաթողիկոս իր չուրջն ունենալով Թերզեան, Չաճեան, Իսպայէլեան եւ Սիւլեան եպիսկոպոսները։ Եկեղեցին բերնէ բերան լեցուն է· Նաեւ Փաշայէն սկսեալ մեծամեծներ պատուած են թէ՛ հանգուցեալը եւ թէ իր ներկայացուցած Գերդաստանը (ՄԷմ· Ախպար, 1905 Թ· 4035)։

Շիշլիի գերեզմանատան մէջ Օր· Երանուհի ունի հեռաւեալ գրութիւնը·

Դամբարան Կէօչէյեան Երանուհւոյ
Ս· Ցակոբայ Անկեղանոցին
Հոգաբարձութիւնը՝ ըստ
կարգադրութեան Լուսահոգի
Օր· Երանիկ Կէօչէյեանի կտակին
Ցանձնաժողովոյն կանգնեց այս
Դամբանն եւ կը սահմանէ անոր
Նորոգութիւն ընել եւ հոն
Թիւ պատարագ մը մատուցանել տալ
Ամէն տարի Մայիս 14ին
ի հանգիստ Հոգւոյ
Նազլաշուք հանգուցելոյն 1904
(Հ· Ց· Քօսեան, անդ, էջ 137)։

© National Library of Armenia

8· Թագուհի· — *Զի յիշուիլ Պատրիարքարանի ցանկին մէջ։ Ամուսնացած է, ըստ Մարիամ Նալչեի, Ագճաւուրեանի մը հետ։ Ի զուր անցան մեր վնտռտուքները ճշդումի մը համար։ Իր անունը չկայ այն ցանկերուն մէջ ուր կը յիշուին Կէօչէյեան Օրիորդներ ու Տիկիններ։*

9· Սօֆի·— *Ծնած է ըստ Պատրիարքարանի ցանկին 1834ին, ինչ որ անկարելի է, քանի որ իր հայրը 1832ին կը մեռնի։ Ուրիչ կողմէ լուսաբանութիւն չգտանք։ Սօֆի ճաշցած է կոյս եւ մեռած 1914 Ապրիլի սկիզբը (Ժամանակ, 1914 Թ· 1756)։ Իր անունը կը յիշուի «Աղքատասիրաց Եղբայրութեան» անդամներու ցանկին մէջ, 1864ին եւ «Աղքատասէր Տիկնանց Ընկերութեան» մէջ 1881ին։*

(Շարունակելի։) Հ· Ե· ՊՕՂՈՍԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԹԻԹԻՆ ՀԱՅ ՄԵԾԿԱԹՈՒՑԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

(Շարունակութիւն։)

ՅԵՐՄԱԿ ԳԻԿ.

1· ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (?)

Կը յիշէ Ամերիկահայ Հանրագիտակ, էջ 496։

ԶԱՆԱԶՃԻ ԳԻԿ.

1· ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (?)

Կը յիշէ Ամերիկահայ Հանրագիտակ, էջ 496։

*

ԲԱԼՈՒ

1· ՆՆԱՅՈՂԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1860?)

Հիմնուած է Պոլիս հաւանօրէն 1860ի սոյնիսկ։ Առաջին անգամ կը յիշուի 1867 Յունիսին, երբ Ընկերութիւնը 200 դուրուշի նուիրատուութիւն մը կ'ընէ Ազգ· Ս· Փրկիչ Հիւանդանոցին (Մասիս, 1867 Թ· 80)։

Կը թուի թէ չատ հին է իր սկզբնաւորութիւնը, զի կ'լսուի թէ «Ընկերութիւն, որ սովորութիւն ունէր տարին անգամ մը պատարագ մատուցանել տալ, այս կերպակի եւս իւր բարի սովորութիւնը ի գործ դրաւ...» (Մասիս Փոթր, 1868 Թ· 171 *Մայիս* 27)։ *Կարծես հին սովորութիւն մ'է ունեցածը։*

2· ԱՆԶՆԱՆՈՒԻՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1868—1869)

Հիմնուած տարին չի յիշուիր, բայց կը տեսնուի թէ նորահաստատ է 1869ին, երբ Բալուի նորընծաիր Առաջնորդ Պետրոս Վ· Բազուտեան «փութով կը ձեռնարկէ... Անձնանուէր Ընկերութեան տարածմանը» (Մամուլ 1869, էջ 258)։

Ընկերութեան Վարչութիւնը կը կազմեն·

Յով· Ս· Տ· Գէորգեան	*Առենապետ*
Մ· Պժեան	*Առենադպիր*
Մկրտիչ Խաչմաթեան	*Տեսուչ*
Գ· Տ· Համբարձումեան	*Գանձապետ*

Վարչութիւնը եռանդուն գործունէութիւն կ'ունենայ։ Ս· Սահակեան *վարժարանը կը բանայ 120 աշակերտներով եւ ուսուցչով։ Հանդէս մը կը սարքէ եւ այդ առթիւ 50 բաժանորդ կ'արձանագրէ։ Կերակիները դպրոցի մէջ ճաշախօսութիւն եւ բարոյական ընթերցուածներ կը կազմակերպէ։ կը չահի հասարակութեան համակրութիւնը* (Հայրենիք, 1872 Թ· 82)։

3· ՄԵՍՐՈՊեԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1877)

Կազմուած է Պոլսոյ մէջ գտնուղ Բալուցիներէ եւ Զարասնճագցիներէ 1879 Մարտին երկու տարի առաջ (Մասիս, 1879 Թ· 2315)։ *«Իրենց գաւառին ու գիւղօրէից վարժարանները բարեկարգելու եւ նիւթապէս ու բարոյապէս օգնելու նպատակաւ»* (Փունջ, 1879 Թ· 1352)։

Պոլսոյ Հայրենիք կը գրէ· «Մայրաքաղաքս պանդխտող Բալուցի եւ Զարասնճագցի ազգայինք իրենց հայրենեաց եւ աղքատիկ մանկտւոյն ապագայ պատրաստելու համար Մեսրոպեան անուն Ընկերութիւն մը կազմեր են, նպատակ ունենալով Բալուի եւ Զարասնճախի միջեւ օդաւէտ եւ գեղեցկադիր տեղ մը կեդրոնական վարժարան մը բանալ, ուր պիտի ընդունուին երկու Գաւառի 150ի չափ գիւղերէն մանկտիք, որք ընթերցանութիւնն աւարտած են։ Ընկերութիւնն արդէն 300 բաժանորդ հայթայթած եւ 15,000 դրուշի գումար մը պատրաստած է։ Իւրաքանչիւր բաժինը 5ինց ղրշ-ադրամ է» (Հայրենիք, 1879 Թ· 509 *Մարտ* 7)։

Ընկերութեան Ընդհ· ժողովի Առենապետն է Մ· Կիւրճեան (Մասիս, 1879 Թ· 2251)։

1882ին *պաղատած է Ընկերութիւնը· ունցուղ 280 դրչ· հատորը եւ փայտաշէն ճաշարանը կը յանձնէ «Միացեալ Ընկերութիւնք Հայոց»ին* (Մասիս, 1882 Թ· 3125)։

4· ՄԵՍՐՈՊեԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱԼՈՒԻ ՄԷՋ (1877—1878)

Պոլսոյ մէջ 1877ին հիմնուած «Մեսրոպեան Ընկերութիւն»ը, որ՝ *ինչպէս անուանք՝ նաեւ Զարասնճագցիներու Ընկերութիւն էր՝ չէ կրցած հասնիլ իր նպատակին — Բալուի եւ Զարասնճագի մէջտեղ կեդրոնական վարժարան մը բանալ — եւ հաւանօրէն չուտով դադրած է։ Կ'երեւայ թէ տասը տեղ երկրորդ «Մեսրոպեան Ընկերութիւն» մը հիմնուած է բուն իսկ Բալուի մէջ, ուր 1878ին Ս· Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ թաղին մէջ Ս· Լուսաւորչայ անունով դպրոցի մը պաշտպանութիւնը առանձնած է Մեսրոպեան Ընկերութիւնը՝ չնայելով որ հետզհետէ գոյն բարեթիւնը՝ չնայելով որ հետզհետէ գոյն բարեթիւնը՝ կարգեալ դպրոցներու կարգը անցնէ (Պօղոս Ա· Նաթանեան, Արտօսր Հայաստանի, Ժ· վ· Նաթանեան, Ակօսք Հայաստանի, կ· պ· 1879, էջ 33)։ Այդ տաեն Ընկերութեան Առենապետն էր Պօղոս Ագա Պայրնտրեան եւ Պօղոս Ժ· վ· Նաթանեան կը տեսնէր Բալուի մէջ Ընկերութեան անդամները, որոնք «քաղաքի բոլոր հասարակութեան համակրանաց արժանի եղած էին որովհետեւ ամէնքն ալ ձեռք ձեռքի տուած անդուլ կ'աշխատէին դպրոցաց բարեկարգութեան համար* (Անդ, էջ 35–6)։

Այս Ընկերութիւնը իր վրայ առած էր նաեւ Նաթանեանի բացած աջկանց դպրոցի հոգը (Անդ, էջ 36)։

5· ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1877—1879)

Հիմնած են Բալուի Բազդքականները եւ բացած վարժարան մը (Հայրենիք, 1881 Թ· 909)։

6· ԿԱՆԱՆՑ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1877—1879)

Բուն տիպարը չէ յիշուած· հիմնած են բազքական հայ կիներ եւ բացած ապրկանց նախակրթարան մը (Հայրենիք, անդ)։

7· «ԵՓՐԱՏ» ՀԱՅՐՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ (1919)

Հիմնուած է Պոլիս 1919 Յունուարի սկիզբը՝ գործունէութեան չրջանակ ունենալով Խարբերդ, Արաբկիր, Ակն, Մալաթիա, Բալու, Զարասնճագ քաղաքները եւ իրենց չրջակայ գիւղաքաղաքներով ու գիւղերով, 360 անդամներով (Տեղեկագիր Հայրենասիրական Միութեանց· կ· պ· 1921, էջ 3)։ — *Միութեանս նպատակն էր «իրենց անզարմ կերպով կորսուած սիրելիները վերադտնելու եւ վերապրողներու եղբայրական օգնութեան ձեռք կարկառելու անդիմադրելի բաղձանքը» իրականացնել։*

ՀԱԻԱՒ (ՀԱՊԱՊ) ԳԻԿ.

1· ԱՆԶՆՈՒԻՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (1869)

Բագրատեանց Պետրոս նորընծաիր Առաջնորդի Բալու հասնելէ քիչ վերջ — 1869 — «Նորին սրտոտ եւ սրատեսչ քարոզութեամբ ... դիւղիս զպրոցը բարեկարգելու նպատակաւ Անձնուէր անուն մասնաւոր Ընկերութիւն մը հաստատելու պատճառ եղաւ եւ թիւն մը հաստատելու պատճառ եղաւ եւ ընկիկ գիւղիս բնակիչ Կաւառիկեան Պր· Անդրէաս... գաւառս կարգեց գպրոցիս սա՛ թէ ամէն կիրակի օր գպրոցս բաց եւ ինքն ալ ներկայ գտնուի, որպէս զի ընթերցման վարձքով անձինք գպրոց յաճախելով ընթերցման գրգռին» (Փունջ, 1870 Թ· 521)։

1883ին տակաւին կանգուն էր Ընկերութիւնը եւ Գործ· Ժողովը կը կազմէին·

Վարդան Փաշալեան	*Առենապետ*
Խ· Մանրիկեան	*Առենադպիր*

Մինչեւ 1883 ուրիշ Ընկերութիւններ ալ կազմուած են Հաւաւի մէջ գանազան նպատակներու համար (Մասիս, անդ), *որոնց անունը չենք գտած որեւէ տեղ յիշատակուած։*

2· ...ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ (...1878)

Պօղոս Ժ· վ· Նաթանեան 1878ին կը գտնէր Հաւաւի մէջ «մի բարեկարգեալ օրիորդաց դպրոց, որ մասնաւոր Ընկերութեան մը խնամոց ներքեւ է» (Արտօսր, անդ, էջ 61)։

Հաւանօրէն այս անունով անծանօթ մնացած Ընկերութիւնը նոյն չէր «Անձնուէր Ընկերութեան» հետ։ Այս Ընկերութիւնը գուցէ մէկն էր Մասիսի վերոյիշեալ «ուրիշ Ընկերութիւններէն»։

© National Library of Armenia